

ПРОЄКТ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ «НЕПРОСТІ ЛИСТИ» ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ЧАСИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**Божук Л.В.**

*канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри історії та документознавства
Національний авіаційний університет, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3883-5997>*

Курченко Т.Є.

*канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри історії та документознавства
Національний авіаційний університет, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2704-6482>*

THE PROJECT OF THE STATE ARCHIVE OF THE KYIV REGION «NEPROSTI LETTERS» AS A SOURCE OF STUDYING THE HISTORY OF UKRAINE DURING WORLD WAR II**Bozhuk L.,**

*Ph.D. history of Sciences, associate professor, associate professor of the
department of history and documentation
National Aviation University, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3883-5997>*

Kurchenko T.

*Ph.D. history of Sciences, associate professor, associate professor of the
department of history and documentation
National Aviation University, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2704-6482>*

Анотація

Стаття присвячена колекції документів Державного архіву Київської області, що містить листи оstarбайтерів вивезених з Київщини в роки Другої світової війни в Німеччину. Ці листи через цензурні обмеження з боку радянської влади ніколи не були вручені адресатам і ніде не оприлюднювались. Вони лягли в основу проєкту Київського обласного архіву «НепрОСТІ листи» метою якого було познайомити громадськість із маловідомими документами часів війни та персоніфікувати історію мешканців області. Було встановлено, що до реалізації проєкту архівом було залучено органи державної влади, музейні заклади, громадські організації, місцевих активістів. Оприлюднена інформація є надзвичайно важливою для вивчення історії Київщини та її населення в період фашистської окупації. Проєкт є актуальним в наші дні, коли Україна потерпає від рашистської агресії, а мешканці окупованих територій від свавілля окупантів. Представлені матеріали дають можливість провести паралель між діями фашистської Німеччини на окупованих територіях в середині ХХ ст. і діями сучасних агресорів.

Abstract

The article is devoted to the collection of documents from the State Archives of the Kyiv Region, which contains letters from Ostarbeiters deported from the Kyiv region to Germany during World War II. Due to censorship restrictions on the part of the Soviet authorities, these letters were never delivered to their addressees and were never published. They formed the basis of the Kyiv Regional Archive's project "Neprosti Letters," which aimed to familiarize the public with little-known wartime documents and to personify the history of the region's residents. It was found that the archive involved public authorities, museums, NGOs, and local activists in the project. The published information is extremely important for studying the history of the Kyiv region and its inhabitants during the Nazi occupation. The project is relevant today, when Ukraine is suffering from racist aggression and residents of the occupied territories from the arbitrariness of the occupiers. The presented materials allow us to draw a parallel between the actions of Nazi Germany in the occupied territories in the mid-twentieth century and the actions of modern aggressors.

Ключові слова: Державний архів Київської області, Друга світова війна, документи, оstarбайтери, проєкт «НепрОСТІ листи».

Keywords: State Archives of the Kyiv Region, World War II, documents, ostarbeiters, «Neprosti Letters» project.

Вступ. Україна зараз переживає непрості часи. Вже в який раз північний сусід посягає на її волю і державність. Тільки за ХХ ст. було зроблено декілька спроб загарбати її землі, знищити національну ідентичність, нав'язати чуже бачення майбутнього.

Свідками цього є архівні документи. В них віддзеркалилась боротьба народу України за право йти своїм шляхом, споконвічне прагнення свободи, не легкі долі людей, що проживали своє життя в умовах іноземної агресії. Архівні установи України містять потужний інформаційний потенціал, який, як

ніколи, є актуальним та затребуваним суспільством. Саме тому в проєкті Стратегії розвитку архівної справи на період до 2025 р. наголошується, що «архіви були, є і будуть важливим інструментом формування історичної пам'яті кожної країни, нації та людства уцілому» [1:3]. В сьогоденній боротьбі українців історична пам'ять є основою міцності, сили духу і незламності перед обличчям ворога. Отже українські архіви мають бути включеними в процес повернення народу її історії без прикрас і викривлень. В цій історії мають існувати живі люди, які жили, боролись і страждали так, як і сучасні українці.

Основна частина. З моменту встановлення державної незалежності в суспільстві поступово відбувалось усвідомлення того факту, що архіви і архівні документи є важливим інструментом формування історичної пам'яті українського народу та його національної ідентичності. На цей запит суспільства українські архівісти відповіли формуванням тисяч виставок архівних документів, створенням документних баз даних, організацією онлайн доступу до архівних ресурсів тощо. Цікавою формою оприлюднення архівних документів є архівні проєкти. Особливо якщо вони торкаються української історії часів війни і життя під окупаційними режимами. На жаль, сучасні окупанти діють методами фашистського Рейху: викрадають і катують мешканців окупованих територій, депортують їх, намагаються позбавити історичної пам'яті. Це вже було в історії України, цього не можна забувати і вибачати. Весь світ має побачити і усвідомити, що вчорашній фашизм ХХ ст. повернувся до нас у вигляді сучасного рашизму в ХХІ ст.

Проектна діяльність вже давно стала органічною складовою інформаційної діяльності Державного архіву Київської області (далі ДАКО). Його архівні проєкти є добре відомими за межами архівної спільноти Київщини. Ще навесні 2019 р. ДАКО започаткував масштабний історико-документальний і громадський проєкт «НепрОСТі листи», присвячений Дню пам'яті і примирення та 75-й річниці вигнання нацистських окупантів з України. Метою проєкту було вшанування пам'яті жертв Другої світової війни на Київщині та організації заходів, в результаті яких передбачалось урочисте вручення копій листів остарбайтерів сьгоднішнім адресатам. Невдовзі співорганізаторами і партнерами проєкту стали: Київська обласна державна адміністрація, Центральний державний архів аудіовізуальних та електронних документів, Всеукраїнський проєкт «Пам'ять нації», архівні відділи районних державних адміністрацій та міських рад Київської області, Національний історико-краєзнавчий заповідник «Переяслав», Національний музей-заповідник «Битва за Київ у 1943 році», КЗ КОР «Білоцерківський краєзнавчий музей», Макарівський районний історико-краєзнавчий музей тощо. Проєкт «НепрОСТі листи» об'єднав архівістів, музейників, істориків-краєзнавців Київщини у копійчій праці з розшуку та повернення адресатам листів остарбайтерів, що не були доставлені восени 1943-го і нині знаходяться на зберіганні у ДАКО.

Відлік реалізації проєкту можна розпочати з настановної наради робочої групи що відбулась в ДАКО 26 березня 2019р. Її учасники розпочали роботу над розділом проєкту «НепрОСТі листи-пошук адресатів». Під час зустрічі представники архівних відділів районних державних адміністрацій і міських рад, а також освітніх, бібліотечних та музейних установ Київщини отримали від директора державного архіву Софії Каменєвої настановну інформацію. Пані Софія наголосила на важливому історико-культурному значенні проєкту, його меті, етапах реалізації та ключових заходах. Члени робочої групи взяли участь у практичному семінарі з питань методики роботи з особистими документами та проведення пошуку осіб, яким будуть вручатися листи їхніх рідних, що перебували у 1942–1945 роках на примусових роботах у Німеччині. Координатор проєкту, начальник відділу використання інформації документів ДАКО Наталія Бацак, запропонувала до обговорення робочою групою ряд питань щодо практичної реалізації колективного пошуку інформації в архівних документах та складання на її основі бази даних прізвищ остарбайтерів по населених пунктах Київської області. Другу частину зустрічі учасники проєкту присвятили практичній роботі з документами. Був розпочатий пошук інформації в листуванні остарбайтерів з Білої Церкви, Борисполя, Броварського, Вишгородського, Іванківського, Обухівського та Переяслав-Хмельницького районів. 7 травня 2019 р. в приміщенні виставкового залу ДАКО було відкрито виставку документів із фондів архіву, де презентувались документи періоду німецької окупації Київщини, копії листів остарбайтерів, що вже 75 років знаходились у фондах архівної установи, але не були оприлюднені належним чином. Відкриття виставки мало широкий громадський резонанс. Під час презентації виставки перші копії 25 листів остарбайтерів з Київщини було вручено їх нащадкам [2]. Проєкт «НепрОСТі листи» в 2019 р. було реалізовано у Бориспільському, Броварському, Іванківському, Макарівському та Переяслав-Хмельницькому районах Київської області. В контексті реалізації проєкту архівом було організовано «живі» заходи із залученням студентської та учнівської молоді: студентами та викладачами історико-філософського факультету Коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка, студентами-документознавцями та викладачами кафедри історії та документознавства НАУ; зустрічі із вчителями та учнями ряду шкіл Київської області тощо. В травні 2020р. архів презентував онлайн виставку «Остарбайтери Київщини: документи».

Зазвичай, вручення копій листів, відбувалось за сприяння і участі голів райдержадміністрацій, Державної архівної служби України, рад ветеранів, ЗМІ, широкої громадськості і перетворювалось на зворушливий «неформальний» захід, де було місце суму і сльозам Так, 26.06.2019 р. в м. Переяслав-Хмельницькому під час вручення копій 13 листів жителям району була присутня 93 - літня жителька затопленого села Андруші, якій архівісти вручили

копію її власного листа, написаного багато десятиліть тому.

До популяризації та висвітлення ходу реалізації проекту архівна спільнота Київщини активно долучала ЗМІ. Місцева телекомпанія Миронівського району разом із місцевими архівістами організувала зйомки телесюжету про архівно-музейний проєкт «НепрОСТі листи» із записом інтерв'ю з колишнім остарбайтером, жителькою с. Тарасівка Миронівського району та онукою колишніх остарбайтерів з с. Пустовіти. Подібний сюжет був також записаний за участі працівників архівного відділу Бориспільської міської ради. 13 архівних відділів та секторів міських рад та райдержадміністрацій включили матеріали проєкту до фотодокументальних виставок до Дня Пам'яті і примирення 2019 р. В місцевій пресі було оприлюднено 7 публікацій з приводу проєктних заходів[3:8].

Реалізація проєкту не була зупинена навіть з початком повномасштабного російського вторгнення в Україну і тимчасовою окупацією декількох районів Київщини. Як тільки українські території було звільнено робота з листами репатріантів продовжилась, щоправда набула дещо нових форм і учасників. До реалізації проєкту в 2022 р. долучились міжнародні організації, зокрема корпорація Family Search International, яка надала обладнання для створення цифрових копій фільтраційних справ, які завантажуються до відповідних прізвищ репатріантів. За рахунок співпраці з корпорацією було створено 2 700 нових цифрових копій фільтраційних справ і до пошукової бази внесено майже 12000 нових прізвищ колишніх остарбайтерів Київщини. Загалом у пошуковій базі наразі вже міститься 105 552 прізвища та 17000 справ репатріантів, що повернулись на Київщину після Другої світової війни з примусових робіт в Німеччині [4]. Оцифровуються і самі листи українських остарбайтерів. Створена цифрова база дає надію на продовження проєкту «НепрОСТі листи» а також на те, що колись зустрінуться більшість листів і їх адресатів. Можливо, це будуть їх нащадки, але гірка пам'ять про страждання українців в середині ХХ століття від рук фашистів набуває подальшого розголосу.

Нині проєкт ще не завершено, ведеться пошукова робота, що координується ДАКО. Щокварта-

льні та річні підсумки реалізації проєкту заслуховуються на засіданнях колегії ДАКО. Сподіваємось, що його остаточна реалізація принесе багато відкриттів, і про цей надзвичайно цікавий комплекс архівних документів часів Другої світової війни дізнається якомога більше українців.

Висновки. Отже, архівний проєкт ДАКО «НепрОСТі листи» є важливою і актуальною презентацією української історії часів Другої світової війни. Він показує історію через людський вимір, що не мав належного вивчення за радянських часів і в перші роки української незалежності.

Сьогодні перед архівом стоїть нове завдання і новий проєкт-ініціативне документування подій і фактів війни на Київщині, в тому числі і акцій направлених проти мирного населення що побувало під окупацією. Цей проєкт під назвою «Архів війни: зібрати та зберегти» перегукується із проєктом «НепрОСТі листи» часів Другої світової війни, коли цивільне населення України на собі відчуло жахи окупаційного режиму. Новий документальний фонд архіву «Колекція російсько-української війни на Київщині» має зберегти для нащадків пам'ять про нову сторінку боротьби українського народу за свою незалежність, звиряче обличчя окупантів ХХІ ст.. Можливо ці документи фігуруватимуть на новому судовому процесі цивілізованого світу над рашизмом.

Список джерел

1. Проєкт (2020) Стратегії розвитку архівної справи на період до 2025 р.С.3. Вилучено з: <https://archives.gov.ua/wp.content/uploads/Статегія-розвитку-архівної-справи.pdf>.
2. Проєкт «НепрОСТі листи»: новини за 7 травня 2019. Офіційний сайт Державного архіву Київської області. Вилучено з: <https://dako.gov.ua/>
3. Про підсумки діяльності архівних установ Київської області у 2019 році та їх завдання на 2020 рік. Матеріали розширеної колегії ДАКО від 20.02.2020. 10с. З власного архіву члена Колегії ДАКО Курченко Т. Є.
4. Фільтраційні справи репатріантів Київщини: новина від 20.12.2022. Офіційний сайт Державного архіву Київської області. Вилучено з: <https://dako.gov.ua/>